

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертационен труд за придобиване на образователната и научната степен *доктор*, област 2. Хуманитарни науки, професионално направление 2.1. Филология.

Автор на дисертационния труд: Жанета Тодорова Златева, докторантка към Секцията по съвременен български език на Института за български език „Проф. Л. Андрейчин“ – БАН.

Тема на дисертационния труд: „Динамика на дублетността в глаголната система на съвременния български книжовен език“.

Рецензент: проф. д-р Красимира Славчева Алексова, Катедра по български език, Софийски университет „Св. Климент Охридски“, член на научното жури със заповед РД-09-47 от 27.12.2019 г. на Директора на Института за български език проф. Светла Коева.

1. Актуалност на разработвания в дисертационния труд проблем в научно и научно-приложно отношение.

Темата за дублетността в глаголната система на съвременния български книжовен език несъмнено е дисертабилна, а освен това е пряко свързана с кодификаторските решения на Секцията по съвременен български език, към която е зачислена на докторантура Жанета Златева. Дисертационният труд има не само теоретичен, но и ясен практически принос спрямо Секцията, но този принос засяга и цялото общество, доколкото е свързан с кодификацията.

Темата на дисертационния труд – дублетността в системата на българския глагол, е значима и актуална не само от гледна точка на теорията за книжовните езици, но и от гледна точка на социолингвистиката, която възприема езиковия развой като част от своите основни обекти. Дублетността от позиция на социолингвистиката представлява кодифициране на съществуващата в устната и писмената практика на носителите на даден език вариантност, т.е. кодифициране на двата варианта на една социолингвистична променлива. Взemanето на решение за това кодифициране трябва да се базира на теоретични, но и пространни емпирични изследвания, свързани със социалната

диференциация на обществото. Затова смятам, че трудът на Жанета Златева е необходим и навременен.

Към тези основания за дисертабилност и актуалност на разработвания проблем ще добавя и факта, че досега дублетността в съвременния български език не е разглеждана в монографичен труд, а и публикациите в тази област говорят, че това явление не е в активния фокус на българистичната лингвистика.

2. Познава ли дисертантът състоянието на проблема и научната литература.

Дисертантката е показала отлично познаване на научната проблематика, свързана както с конкретния обект – глаголната дублетност, така и с по-широката предметна област – езиковата промяна и теорията на книжовните езици. В теоретичната част на дисертационния труд първоначално се разглеждат възгледи за езиковата промяна още от XIX в. (Якоб Грим, К. Бругман, младограматизма в цялост, структурализма, Ф. де Сосюр, Е. Косериу, в Пражката лингвистична школа – Матезиус, Хованец, Р. Якобсон, по-късно Данеш, У. Вайнрайх и Дж. Лайънз), което е подходящо решение, за да бъде положен изследваният обект – дублетността, на фона на по-широкото явление *езикова промяна*. Прегледът на мненията е целенасочен, защото служи на авторката да оформи и представи виждането за същността на езиковата промяна, което следва в дисертационния труд (с.23). Напълно основателно и подходящо авторката представя и социолингвистичната гледна точка към езиковата промяна и вариантността като взаимнообусловени. Разглеждат се възгледите на У. Лабов, А. Швейцер и др. Специално внимание е обърнато на работата на Ванрайх, Лабов и Херцог от 1968 г., която е значима за изясняване на вариантността и езиковата промяна. Важни за изясняването на теоретичната основа на работата са и разсъжденията, свързани с понятията *вариант*, *инвариант*, *вариране*, *вариантност*. По този начин Жанета Златева подготвя подстъпите към разглеждането на явлениято *вариантност* по отношение на езиковата и книжовноезиковата норма в следващата глава от дисертационния труд.

Библиографията обхваща 78 цитирани единици, които са достатъчно основание да се предстаи картината на научните изследвания, свързани с темата на дисертационния труд.

3. Избраната методика на изследване може ли да даде отговор на поставените в дисертационния труд цели и задачи.

Приложеният описателен метод дава възможност на докторантката да проследи състоянието на кодификацията на дублетността в избрания период, в който са излезли три академични речника. Подходящо е приложен съпоставителният метод, тъй като чрез него се проследява динамиката на дублетността. Необходим, а и целенасочено използван е и аналитичният метод, чрез който дисертантката подхожда към критериите в основата на кодификаторските решения, засягащи дублетността в глаголната система на българския език.

4. Кратка аналитична характеристика на естеството и на достоверността на материала, върху който се градят приносите на дисертационния труд.

Анализите и изводите на докторантката се опират на богат емпиричен материал. В приложението към дисертационния труд са представени множество списъци и таблици, в които са ексцерпирани всички възможни глаголи, при които се наблюдава дублетност при 11-те наблюдавани от дисертантката случая при това и в трите академични речника – от 1983 г., от 2003 г. и от 2016 г. Приложението е ценно и би дало възможност на всеки, който се интересува от съвременните кодификаторски решения по отношение на дублетността при глагола (в „Официален правописен речник на българския език. Глаголи“ (2016 г.), но и на всеки (дори и неспециалист езиковед), който би искал да проследи динамиката на кодификацията на глаголната дублетност от 1983 г. до днес.

5. В какво се заключават научните или научно-приложните приноси на дисертационния труд и каква е по-конкретно значимостта на приносите за науката и практиката.

Дисертационният труд се отличава с логическа последователност в изложението, ясна структурна оформеност и наличие на връзки между отделните части. Подходящо за реализирането на задачите на дисертационния труд е решението на авторката да поделит работата си на две части: теоретична част и анализ на емпиричния материал. Именно във втората част са разгледани подбраните 11 случая на дублетност в парадигмата на българския глагол..

Обектът на изследването е ясно очертан, като той се представя като част от по-широката тема за механизмите на езиковата промяна и свързаното с нея явление вариантност. Конкретният предмет също е представен достатъчно ясно и еднозначно – дублетността в глаголната система на съвременния български език. Задачите, които си поставя дисертантката, несъмнено обуславят успешността на изследването. Бих подчертала специално значимостта на някои от тези задачи, като напр. изясняване на критериите, с които си служи кодификацията при допускането или при отстраняването на дублети.

Наблюденията на докторантката обхващат периода от излизането на *Правописен речник на съвременния български език* до *Официален правописен речник на българския език. Глаголи*, т.е. ограничени са в периода 1983 – 2016 г., което прави изследването положено в плана на съвременността, макар че от подготовката на *Правописен речник на съвременния български език* до 2016 г. лежи период от около половин век. За езика това е относително кратък период за протичането на съществени промени, но за езиковата вариантност това е значителен период, защото смяната на няколко поколения езикови носители е основание за наличието на значима за изследване вариантност. Приемам за основателно твърдението на авторката, че всъщност изследването на дублетността в работата обхваща още по-широк период, защото при всяко от явленията, които са във фокуса на дисертационния труд, се разглежда кодификацията му до посочената 1983 г. – най-вече чрез анализ на 6 научни граматика в периода 1938 – 1944 г., първия академичен правописен речник и др. речници от периода 1944 до 1983 г. във връзка с изказаните в тях мнения.

Смятам, че в дисертационния труд са подходящо подбрани 11 случая на дублетност в българската глаголна система, в които съществува акцентна, фонетична, словообразователна или формообразователна дублетност. Намирам за подходящо решението на Жанета Златева да въведе еднаквост в анализите на тези 11 случая, като следва един и същи ред на коментарите – описание на явлениято, преглед на кодификацията на явлениято в периода 1983 – 2016 г., анализ на критериите за взетото кодификационно решение, изводи за промените при наблюдаваното явление.

В главата, назована „Норма и вариантност“, се разглежда подробно понятието *норма* от първите трудове, в които то се въвежда, до днес. Съпоставят се възгледи на

различни учени, като целта на авторката е да извлече от тях виждането, което следва, а и да обвърже основното явление, което проучва – дублетността, с книжовноезиковата нормативност. Важно значение в този стремеж на авторката играят коментарите ѝ върху концептите за *гъвкава стабилност* и *динамично равновесие* на книжовноезиковата норма в работите на езиковеди от Пражката лингвистична школа. В обсега на широко разискваните в тази част понятия е и *кодификацията*, несъмнено важна за изясняване на явлениято дублетност. В тази връзка основателно авторката отделя значително внимание на възгледите на Данеш за етапите на кодификацията и за критериите при оценка на езиковите средства при кодификацията. В тази глава второто разглеждано значимо понятие е *вариантността*. За мене е значимо, че авторката ясно дефинира виждането си за вариантите езикови средства, от която ще изхожда (с. 44).

Логично в структурата на дисертационния труд следва главата „Вариантност и дублетност“. Напълно основателно е прието, че дублетността е специфичен случай на вариантността, ограничена в рамките на книжовния език. Значимо според виждането ми е разглежданото от докторантката съотношение варианти : дублети според разграничението некодифицираност – кодифицираност. Централен в тази част е проблемът за функциите на дублетността в кодификаторската практика. Напълно основателно е приетото виждане на докторантката, че дублетността не е редундантност в системата на книжовния език, не е невъзможност даден нормативен проблем да се разреши, а е специфичен инструмент в кодификаторската практика за поддържане на гъвкава стабилност на книжовната норма (с. 47). Според докторантката коекзистенцията на вариантни форми в нормата дава възможност във времето да се утвърди перспективната форма, а другата да отпадне или да се специализира семантично или стилистично.

Обсъждането на функциите на дублетите води до извеждането на подробна дефиниция за дублетите, което отразява в пълното техните функции и специфика (с. 51). В тази глава се разглеждат и понятията *хетерогенност* и *хетерохронност* като критерии, въз основа на които дублетите могат да се поделят на видове. Дублетите се класифицират и според езиковото равнище, на което се проявява дублетността. В края на тази част достатъчно ясно са изведени най-типичните характеристики на явлениято *дублетност*.

След като са представени възгледите на авторката за езиковата промяна, вариантността и дублетността чрез съпоставка на гледни точки и очертаване на

собствената позиция, Жанета Златева пристъпва към анализа на 11-те подбрани явления, което оформя втората част на дисертационния труд.

В 11-те части от втория дял на дисертацията се прави подробен преглед на видовете дублетност в глаголната система в периода 1983 – 2016 г. Винаги се търсят критериите, които са водещи за кодификаторските решения, което според мене е много важен аспект от анализите на докторантката. Коментира се дали обединяващата функция е водещ критерий, дали надделява критерият за следване на тенденцията за демократизация, дали се търси системност в парадигмата, дали водещ е диахронният или синхронният подход, дали се взема предвид неустановеността или разколебането в говорната практика, дали съществува непоследователност в кодификацията, дали се допускат изключения при кодифицирането на правила, дали тенденцията е към намаляване на обхвата на дублетността, посочва се и кога се наблюдават най-устойчивите прояви на дублетността в глаголната система и до днес. Важни заключения са направени за тенденцията към унификация, която управлява допускането, поддържането или ограничаването на дублетните глаголни форми.

За мене интерес представляват случаите, когато двете форми се запазват като отделни заглавки, което отстранява само формално дублетността, без да са налични семантични, функционални или стилистични различия. В тези случаи ми се струва, че може да се разширят коментарите.

6. Преценка на публикациите по дисертационния труд: брой; характер на изданията (международни, национални), в които са отпечатани. Какво е отражението им в науката – използване и цитиране от други автори.

Докторантката има 4 публикации по темата на дисертационния труд. И четирите засягат въпроси, които са значими за постигане на целите и задачите на дисертацията. Две са публикувани в сп. „Български език“, една е в сборника от Международната юбилейна конференция на ИБЕ „Проф. Л. Андрейчин“ и една в сборника „Международен филологически форум“. Според моите проучвания една от публикациите на Жанета Златева – *Променливо я – история на кодификацията* (Български език. Приложение, 2017, 129 – 150) е цитирана в *Езиковите нагласи на днешните българи*.

Приложение 2. Езикови нагласи – мотивация и оценки на езиковата общност за спазването на книжовните правила. – Български език. Приложение 2, 2019.

Дисертационният труд и четирите публикации покриват Минималните национални изисквания към научната дейност на кандидатката за придобиване на научната и образователна степен „доктор“.

7. Авторефератът изготвен ли е съгласно изискванията, правилно ли отразява основните положения и научните приноси на дисертационния труд.

Авторефератът отговаря на структурата на дисертационния труд и отразява вярно постиженията му. Научните приноси представят правилно положителните резултати от изследването.

8. Заключение с ясно становище да бъде ли присъдена научната степен, или не.

В резултат на анализа на научните и научно-приложните приноси на дисертационния труд и тяхната значимост за езиковедската наука и за кодификаторската практика убедено предлагам на Жанета Тодорова Златева **да бъде присъдена** научната и образователна степен „доктор“ за дисертационния труд „Динамика на дублетността в глаголната система на съвременния български книжовен език“ и гласувам **положително** за това решение.

10.03.2020 г.

Рецензент:

(Красимира Алексова)